

Pilar

Časopis za
društvene i humanističke studije

Godište VII. (2012.), broj 13 (1)

PROSTOR

PILAR
Časopis za društvene i humanističke studije
Godište VII. (2012.), broj 13 (1)
ISSN 1846-3010

Nakladnik:

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Marulićev trg 19/1., Zagreb; www.pilar.hr

Za nakladnika:

Vlado Šakić

Glavni urednik:

Zlatko Matijević

Zamjenik glavnog urednika:

Zlatko Hasanbegović

Uredničko vijeće:

Andelko Akrap (Zagreb), Caroline Hornstein Tomić (Zagreb), Božidar Jančiković (Zagreb),
Tomislav Jonjić (Zagreb), Husnija Kamberović (Sarajevo), Jure Kristo (Zagreb), Stjepan Matković (Zagreb),
Tihomil Maštrović (Zagreb), Antun Pavešković (Zagreb), Andrej Rahten (Ljubljana), Ivan Rogić (Zagreb),
Ines Sabotić (Zagreb), Vlado Šakić (Zagreb), Dinko Šokčević (Pečuh), Dražen Živić (Vukovar)

Tajnica uredništva:

Ivana Žebec Šilj

Lektorica za hrvatski:

Mirjana Paić-Jurinić

Lektorica za njemački:

Caroline Hornstein Tomić

Prijevod sažetaka na engleski:

Lynette Šikić-Mičanović

Grafički urednik:

Zlatko Rebernjak

Prijelom i priprema za tisak:

Forma ultima, Zagreb

Tisak:

ITG, Zagreb

Naklada:

200 primjeraka

Časopis izlazi dva puta godišnje.

Cijena ovom primjerku je **25 kn** (za inozemstvo: **€ 5**)

Godišnja pretplata: **40 kn** (za inozemstvo: **€ 8**)

Rukopisi se šalju na:

Časopis PILAR, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Marulićev trg 19/1., HR-10000 Zagreb

E-mail: zlatko.matijevic1@zg.htnet.hr

Telefon: (+385 1) 4886-800; telefaks: (+385 1) 4828-296

Uredništvo ne odgovara za navode i gledišta iznesena u pojedinim priložima.

Na financijskoj potpori zahvaljujemo

Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske

Copyright © 2012.

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

PILOAR

ČASOPIS ZA
DRUŠTVENE I HUMANISTIČKE
STUDIJE

13

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Zagreb, 2012.

Sadržaj

R A S P R A V E

- 9** Tomislav JONJIĆ:
Pogledi Antuna Gustava Matoša na hrvatsko-srpske odnose
- 77** Saša MRDULJAŠ:
Etnicitet Splita za mletačke i osmanlijske dominacije prostorima
današnje Dalmacije
- 95** Stipe KUTLEŠA:
Dualizam ili monizam sila u prirodi? Boškovićev zakon privlačno-odbojnih sila

P R I L O Z I

- 115** Ivo Pilar o recepciji austrijskoga Općega građanskog zakonika u Bosni i
Hercegovini (T. Jonjić)
- 127** Ivo PILAR, Entwicklungsgang der Rezeption des österreichischen allgemeinen
bürgerlichen Gesetzbuches in Bosnien und der Herzegowina unter besonderer
Berücksichtigung des Immobilienrechtes

G R A D I V O

- 151** Iz neobjavljene korespondencije dr. Ive Pilara (S. Matković)

O B L J E T N I C E

- 203** Hrvatski doktor Faust: u prigodi 85. godišnjice smrti dr. Isidora Kršnjavog
(1927.—2012.) (S. Matković i Z. Matijević)

O C J E N E I P R I K A Z I

- 213** Trpimir Macan, *Hrvatskom prošlosti*, Zagreb, 2011. (V. Švoger)
- 217** Stjepan Matković, *Izabrani portreti pravaša*, Zagreb, 2011. (M. Gabelica)
- 221** *Feldmaršal Svetozar barun Borojević od Bojne (1856.—1920.)*, Zagreb, 2011.
(S. Matković)
- 225** *Vjerni unuci slavnih pradjedova: 150. obljetnica Sabora 1861.*, Zagreb,
2011. (S. Matković)

D O D A T A K

Internationales Wissenschaftssymposion:

Dr. Ivo Pilar und die Idee eines vereinigten Europa, Wien, 12. März 2010

- [4]** Institut društvenih znanosti Ivo Pilar u Beču 2010. (V. Mihaljević)
- [7]** Heinrich BADURA:
Wissenschaft und EU-Integration

- [13]** Vlado ŠAKIĆ:
Misija društvenih istraživanja u Hrvatskoj
- [15]** Jakub FORST-BATTAGLIA:
Österreich und Kroatien als kulturelle Partner im neuen Europa
- [19]** Srećko LIPOVČAN, Caroline HORNSTEIN TOMIĆ und Zlatko MATIJEVIĆ:
Ivo Pilar — Politischer Analytiker und Vordenker seiner Zeit.
Kroatien zwischen Mitteleuropa und dem Balkan
- [24]** Andrej RAHTEN:
Die Idee eines Mitteleuropa — neunzig Jahre nach Versailles
- [31]** Šaćir FILANDRA:
Ivo Pilar — Srbi i Bošnjaci u Bosni i Hercegovini
- [35]** Stjepan ŠULEK:
Aktualnost djela Ive Pilara
- [41]** Nevio ŠETIĆ:
Važnost Instituta Pilar za društvene i humanističke znanosti u Hrvatskoj

Ivo Pilar o recepciji austrijskoga Općega građanskog zakonika u Bosni i Hercegovini

Među velikim europskim kodifikacijama građanskoga prava koje je nametnuo nagli društveni i gospodarski razvitak početkom 19. stoljeća, za hrvatske je zemlje najvažnija bila ona uobličena u austrijski *Opći građanski zakonik*, koji je 1. lipnja 1811. proglašen u Beču pod nazivom *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die deutschen Erbländer* (*Opći građanski zakonik za njemačke nasljedne zemlje*). Taj zakonik, koji je do sloma habsburške carevine pretrpio nekoliko manjih novela, u nas je poznatiji po trigramu *OGZ* (ponekad, puno rjeđe: *AGZ* — Austrijski građanski zakonik, a najrjeđe po uzoru na izvornik: *ABGB*), trigramu koji u svakog pravника — naročito onoga starije škole, a pogotovo onoga koji se školovao u jugoslavensko doba — i danas izaziva divljenje i strahopoštovanje. Jer, i danas se u pravničkim redovima može čuti kako naš pravni razvitak nakon *OGZ-a* (čiji su mnogi paragrafi i u Hrvatskoj vrijedili ne samo u razdoblju od 1918. do 1945. godine, nego su se kao pravna pravila primjenjivali sve do kasnih sedamdesetih godina 20. stoljeća, a dijelom i kasnije) nije bio nikakav napredak, nego tek — nazadak.

Dakako, ta ocjena, kao i velika većina govornički i stilski dojmljivih i efektivnih, kratkih, apodiktičkih sudova, nije dovoljno precizna, jer su neki dijelovi *OGZ-a* poodavno zastarjeli, a neki su i derogirani posebnim, modernim zakonima. U skladu s navadama svoga doba, *OGZ* je, naime, regulirao sve tri temeljne pravne kategorije (*personae, res, actiones*), dakle, ne samo stvarno i obvezno pravo, nego i prava osoba, ženidbeno pravo, odnose među roditeljima i djecom, posvojenje i skrbništvo te nasljeđivanje. Zato je jasno da su brojne njegove zaslade postale anakrone već nekoliko desetljeća kasnije, a kamoli nakon stotinu ili dvjesto godina. No, ta pohvala je jednim dijelom bila izraz stanovite nostalgije za poredkom u kom su se njegovali klasični pravni instituti, što su je osjećali pravnici u doba kad se govorilo o tzv. nevlasničkoj koncepciji vlasništva, o društvenom ili samoupravnom vlasništvu, ali i izraz žala za onim što obično nazivamo pravnom državom. Taj žal su dijelili i mnogi koji — polazeći s različitih nacionalno-političkih motrišta i težeći različitim ciljevima — inače nikad nisu žalili za Austro-Ugarskom Monarhijom, državom koju se u većini hrvatskih zemalja uglavnom s razlogom zvalo jednostavno — Austrijom.

No, u drugome je dijelu ta pohvala *OGZ-u* sasvim racionalna i ilustrativna u odnosu na stvarnopravne i obveznopravne odnose koji su na sličan način ugrađeni i u suvremeni hrvatski pravni sustav. No, kao što ćemo vidjeti, nije taj raz-

vitak tekao ni lako niti pravocrtno. *OGZ* je bio izložen burama i olujama, a k tome je novojugoslavensko zakonodavstvo, napose Zakon o obveznim odnosima (1978.), usvojilo i neke elemente romanskoga prava koje je, dakako, i ranije utjecalo na razvitak pravnih shvaćanja u nekim hrvatskim zemljama, dijelom zato što je *Francuski građanski zakonik* (*Code civil des Français*) iz 1804. kraće vrijeme vrijedio u Ilirskim pokrajinama, a dijelom zato što je jedan dio iznimno ambiciozne Napoleonove kodifikacije, francuski *Trgovački zakon* (*Code de commerce*) iz 1807. godine, primjenjivan u nekim hrvatskim područjima u obliku pravnih pravila još dugo, sve do kraja sedamdesetih godina prošlog stoljeća.

To novojugoslavensko zakonodavstvo je Hrvatska 1991. godine preuzela, naglašavajući kako želi da legislativne praznine budu popunjene pravnim pravilima *OGZ-a*, a kasnije ga je nadogradila i zamijenila vlastitim propisima koji su ipak označili njezin povratak u srednjoeuropske pravne obzore. Zato i danas ne samo pravni teoretičar, nego i svaki praktičar koji drži do sebe i svoje struke, ima razloga malne svakodnevno posegnuti za *OGZ-om*: ponekad za prvim hrvatskim komentarom tog zakonika, onim dvosveščanim Marijana Derenčina iz 1880. odnosno 1883., ponekad za izdanjem koje je priredio Franjo Josip Spevec, a najčešće za onim nikad dosegnutim »egzegetskim tumačem« koji je pred kraj 19. i početkom 20. stoljeća objavljen u više izdanja, dvosveščanim *Tumačem Obćemu austrijskomu građanskom zakoniku*, što ga je priredio »viećnik kr. Banskog stola« Adolfo Rušnov, a upotpunio »viećnik kr. Stola sedmorice« Stjepan Posilović.

*

Kao što je spomenuto, pogrešno bi bilo pomisliti da su nastanak, proglašenje, stupanje na snagu i primjena *Općega građanskog zakonika* tekli idilično. Takvi pothvati, koji su redovito izraz jedne čitave epohe, redovito prolaze porođajne muke i društveno-političke potrese svoga vremena. Priprema *OGZ-a* trajala je skoro čitavo stoljeće, a intenzivirana je od doba Marije Terezije. Ono što se smatra njegovom ključnom vrlinom: da predstavlja iznimno uspješnu sintezu rimskoga (pandektnog) prava i prirodno-pravnih načela što ih je u pravna pravila uobličilo razdoblje prosvjetiteljstva, ponekad mu se u pravnoj doktrini i povijesti predbacivalo kao nedostatak: neki su mu kritičari spočitavali nedovoljan odmak od rimskoga prava, manji od onoga što ga je učinio Napoleonov *Francuski građanski zakonik*. Iako su obje kodifikacije htjele potisnuti dotadašnje pravne partikularizme i unificirati poredak zemalja koje su htjele dominirati Europom, francuska je bila ono što austrijska nije: *Code civil* je bio izraz revolucije, *OGZ* je plod evolucije.

O tome evolutivnom značaju *OGZ-a* simbolički govori i njegovo stupanje na snagu: na temelju carskoga patenta on se od 1. siječnja 1812. primjenjuje u »austrijskim nasljednim zemljama«, osim u Ugarskoj, Hrvatskoj, Slavoniji i Sedmogradskoj (Erdelju). Tada je stupio na snagu i u Vojnoj krajini, izuzev Karlovačke

i Banske krajine. Idućih je godina i desetljeća stupao na snagu u drugim zemljama carevine, ali se znalo dogoditi da je, uslijed političkih prilika, negodovanja feudalnih struktura i otpora zemaljskih vlasti prema svakom pokušaju dodatne centralizacije ionako centralistički uređene carevine, ponegdje privremeno i ukiđan, pa bivao opet propisan.

U hrvatske je zemlje *OGZ* također uveden postupno i sa stanovitim ograničenjima i izmjenama te je bivao mjestimice nakratko ukiđan: 1. srpnja 1814. stupio je na snagu i u Karlovačkoj i Banskoj krajini, 1. listopada 1815. u Istri i Rijeci, 1. siječnja 1816. u većem dijelu Dalmacije, 1. listopada 1816. na otocima Korčula, Vis, Lopud, Šipan, Mljet i Lastovo, 1. siječnja 1820. u Karlovačkom okrugu što je za vrijeme francuske okupacije pripadao Kraljevstvu Iliriji, 1. svibnja 1853. u Hrvatskoj, a od 1879. na specifičan način počinje se primjenjivati i u Bosni i Hercegovini (BiH).

Poput Svetoga Pisma koje je prolazilo teške borbe da bi bilo prevedeno na narodne jezike, i *OGZ* je muku mučio dok ga narodi Monarhije nisu mogli čitati na svom jeziku. Nije, naime, odmah preveden na »zemaljske jezike«. Razlozi su bili slični: tamo strah od krivog prijevoda i krivovjerja, ovdje bojazan od nejednake primjene i posljedične pravne nesigurnosti. Zato se do revolucionarnih previranja 1848./49. sve ravnalo prema izvorniku na njemačkom jeziku.

A tada je ministar pravosuđa Alexander Bach odredio da se zakonik prevede i na druge jezike, pa da i ti prijevodi budu prikladni za primjenu i tumačenje. No, 1852. ponovno je određeno da je za primjenu *OGZ-a* mjerodavan samo njemački tekst. Tada je već u pripremi bio prvi hrvatski prijevod. Bez oznake imena prevoditelja objavila ga je 1853. Carska i kraljevska dvorska i državna tiskara u Beču, pod naslovom *Obći austrijski građanski zakonik proglašen patentom od 29. studenoga 1852 u kraljevinah Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji, serbskoj Vojvodovini i tamiškom Banatu*. Kasnije je zakonik preveden i objavljen i u nekoliko neslužbenih verzija. Prevodilo ga se i nakon sloma Austro-Ugarske Monarhije.

Kad je ukinut apsolutizam, u zemljama ugarske krune javio se snažan pokret za dokidanjem zakona koji su uvedeni u apsolutističkom razdoblju. Mađari su to uvelike i učinili, pa je u zemljama ugarske krune — osim u Hrvatskoj i u Erdelju — godine 1861. dokinut i *OGZ*. U Hrvatskoj je on time postao dijelom unutarnjeg prava, makar Sabor o tome nije donio nikakvu formalnu odluku. Budući da je pravosuđe bilo među onim poslovima koji su hrvatsko-ugarskom nagodbom (1868.) pripali u djelokrug hrvatskoga Sabora, a on *OGZ* nije ukinuo, taj je zakonik postao hrvatski građanski zakonik, a ne više samo austrijski građanski zakonik protegnut na Hrvatsku. Ta ilustracija hrvatske državnopravne autonomije i identiteta imat će i praktičnih, a ne samo državnopravnih posljedica, i ne će one biti nužno pozitivne: u banskoj Hrvatskoj (Hrvatskoj i Slavoniji) nastavila je vrijediti ranija redakcija *OGZ-a*, dok su se na Dalmaciju i Istru primje-

njivale njegove kasnije austrijske novele. Produbljavao je to razlike u pravnom poredku između hrvatskih zemalja i nepovoljno djelovalo ne samo na pravnu sigurnost, nego i na osjećaj zajedništva. Time je bio motiviran i niz (neuspješnih) pokušaja za života Monarhije, da se novelira i ona redakcija *OGZ-a* koja je bila na snazi u banskoj Hrvatskoj.

*

S obzirom na njegovo značenje za pravno-politički poredak, stota obljetnica donošenja *OGZ-a* bila je događaj koji se ni na političkoj niti na pravnoj razini nije smio preskočiti. Na temelju odluke koju je Bečko pravničko društvo (Wiener Juristische Gesellschaft) donijelo na svojoj generalnoj skupštini održanoj u veljači 1909. godine, pravnička je javnost Monarhije pozvana sudjelovati u obilježavanju te obljetnice, pa je u nakladi ugledne Manzsche k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung u Beču 1911. objavljena *Spomenica u povodu stote obljetnice donošenja Općega građanskog zakonika — 1. lipnja 1911. (Festschrift zur Jahrhundertfeier des Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches — 1. Juni 1911)*. Na skoro 1800 stranica toga dvosvečanog, luksuzno opremljenog izdanja, uvršteni su prilozi šezdesetak autora koji su se odazvali pozivu na suradnju i uznastojali osvijetliti kako povijest donošenja i recepcije *OGZ-a* u pojedinim zemljama Monarhije, tako i neka njegova važna legislativna rješenja. Među tih šezdesetak autora, dvojica su Hrvata. Obojici su prilozi uvršteni u prvi svezak.

Sveučilišni predavač općega građanskog prava na sveučilištu u Zagrebu od 1902. godine, tada već u zvanju redovitog profesora, autor niza rasprava s tog područja, a kasnije jedan od prvih deset akademika Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti imenovanih 1941. godine, dr. Ivan Maurović (1873.—1952.) u svom se članku (»Das österreichische allgemeine bürgerliche Gesetzbuch in Kroatien«, str. 685.-699.) pozabavio primjenom *OGZ-a* u banskoj Hrvatskoj. Iako je Maurović nakon obnove jugoslavenske države umirovljen, u nekrologu koji mu je 1953. napisao Bertold Eisner, taj je prilog u kojem autor opisuje različite reakcije hrvatske političke i pravničke javnosti na uvođenje zakonika, ocijenjen važnim doprinosom hrvatskoj pravnoj povijesti. Nije to jedini takav Maurovićev prilog: ne manje važan je onaj iz 1940. objavljen u Akademijinu *Ljetopisu*, pod naslovom »Nastojanja i pokušaji da se reformira Opći građanski zakonik«.

I danas je Maurovićev tekst iz 1911. zanimljiv, ne samo za pravnu povijest. Otpor koji je *OGZ* u prvi mah doživio u banskoj Hrvatskoj bio je razumljiv, jer je i uvođenje tog zakonika u hrvatskoj javnosti shvaćeno kao oktroj apsolutističkog režima i jer je sama njegova koncepcija vlasništva, vlasničkopravnih odnosa i nasljeđivanja ozbiljno zadirala u tradicionalne odnose u hrvatskim zemljama, napose u kolektivno vlasništvo odnosno u pravo kućnih zadruga koje je u širokim slojevima pučanstva poimano kao jedan od zaglavnih kamenova osobne sigurnosti i obiteljske odnosno društvene tradicije. To što je takva predodžba upitne socijalne vrijednosti, a svakako nije imala prevelika uporišta u razvitku sred-

njovjekovnoga hrvatskoga privatnog prava, bilo je malo važno: zalaganje za *OGZ* u prvi mah nije shvaćeno kao važan korak prema modernizaciji, nego kao napad na tradicionalne društvene zasade. I obrnuto, otpor prema uvođenju *OGZ*-a mogao se lako podvesti pod borbu za municipalna prava, nacionalni identitet i baštinu odnosno kao obrana hrvatskoga državnog prava.

Maurović u svome tekstu, nažalost, ne identificira stranačku pripadnost protivnika zakonodavne modernizacije, pa tako ni nezadovoljnika *OGZ*-om, uslijed čega bi za cjelovitiju ocjenu valjalo istražiti saborske spise i onodobni tisak. No, svakako je karakteristično da se pravaški redovi, koji su inače s krajnjim zazorom gledali na svaku zamisao što je svoje korijene imala u Beču, nisu isticali u toj kritici *OGZ*-a. A budući da je među njima bio priličan broj pravnikâ, pa i odvjetnika, nemoguće je da se nisu susretali s novotarijama koje je taj zakonik donio u sudsku praksu i društveni život. Iz toga se može zaključiti da mu načelno nisu bili protivni. Izraz je to, očito, njihovih modernističkih shvaćanja. Ni sami utemeljitelji Stranke prava, dr. Ante Starčević i dr. Eugen Kvaternik, koji su u više navrata pisali i govorili o kućnim zadrugama, nisu se svrstavali u protivnike pri-

vatnoga vlasništva i društvenih odnosa koje ono donosi. Iako su nastojali istaknuti i ograničene prednosti zadružnoga uređenja, očito je da su se pravaški ideolozi i na području vlasničkopravnih odnosa zauzimali za postupno nadilaženje ostataka feudalizma i jačanje građanske klase.

To je nesumnjivo tema koju tek valja temeljitije istražiti, ali je svakako zanimljivo Maurovićevo podsjećanje na činjenicu — koja zaslužuje više pozornosti pisaca koji se bave poviješću države i prava, pa i političke povijesti — da je, malo nakon uvođenja OGZ-a u banskoj Hrvatskoj, hrvatski Sabor 1861. pokazao velike zakonodavne ambicije, uključujući i ambiciju da područje građanskoga i kaznenog prava preuredi i uredi u skladu s hrvatskom pravnom predajom i društvenim potrebama tadašnje Hrvatske. Naravno, da bi se to postiglo, bilo je potrebno ono čega nije bilo: politička samostalnost. Hrvatska *Osnova građanskog zakonika*, sačuvana je u saborskim spisima iz 1861. i još čeka pravnu i političku valorizaciju. Praktičnu vrijednost nikad nije dobila: raspuštanje sabora tim je ambicijama podrezalo krila, ali joj se saborski pravosudni odbor 1866. pokušao ponovno vratiti. No, skoro uvođenje dualizma dokrajčilo je ta nastojanja.

Hrvatska stručna i laička javnost, isticao je Maurović u svom prilogu, ipak se razmjerno brzo naviknula na prednosti austrijske kodifikacije. Uza sav politički pritisak ne bi to bilo moguće, da zakonik sâm po sebi nije bio iznimno vrijedan, i da nije unaprijedio društvene odnose te bitno pridonio modernizaciji društva. Derenčin je dvadesetak godina nakon uvođenja OGZ-a u bansku Hrvatsku zapisao: »I u našoj se domovini visoko cieni taj zakon, koji evo skoro dvadeset godina blagotvorno djeluje na razvoj privatno-pravnih odnošajah. Istina je svakako, da ima u njem, naročito u nasliednom pravu, ustanovah, koje neodgovaraju posve osebitim našim okolnostima; nu u bitnosti smatra se i u nas taj zakon blagodati, koje, makar nas s njom nadarila era narodnomu našem biću neprijatna, nitko ne želi se odreći.«

A te »ustanove, koje neodgovaraju posve osebitim našim okolnostima« bile su kamen smutnje i u idućem razdoblju. Ne, doduše, jedini, ali još desetljećima dovoljno važan. Jer, načela OGZ-a u hrvatskim zemljama nisu pobijedila lako, odjednom i zauvijek. Borba za njih je nadživjela habsburšku carevinu. U sastav Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine ušlo je šest pravnih područja: hrvatsko-slavonsko, dalmatinsko-slovensko, bosansko-hercegovačko, srbijansko, crnogorsko i vojvođansko-međimursko. Diktatorski je režim 1929. unificirao niz važnih grana prava, ali je građansko za nj ipak bilo prekrupan zalogaj. Doduše, u vrijeme prve jugoslavenske države dugo se radilo na tome da se izradi novi građanski zakonik na predlošku one redakcije OGZ-a koja je bila na snazi u banskoj Hrvatskoj. Ambiciozna *Predosnova Građanskog zakonika za kraljevinu Jugoslaviju* — a Maurović je bio jedan od tri redaktora završne verzije njezina teksta — tiskana je 1934. godine, ali nikad nije pretočena u zakon.

No, još uoči Drugoga svjetskog rata, u sklopu tendencija koje su imale svoje uzore u europskome političkom životu — što se u hrvatskom slučaju pokušalo oživotvoriti na specifičan način: tako da se sveukupno društvo podredi načelima mutno formulirane seljačke ideologije — iznova su se rađali i oblikovali snažni otpori prema vlasničkopравnim i nasljednopravnim postulatima OGZ-a. Nisu se pritom na nj okomljivali samo pobornici tada vrlo popularnih agrarističkih koncepcija, pa ni intelektualni čudaci i ideološki zastranjenici poput Rudolfa Hercega, koji su i u suvremeni pravni život htjeli ucijepiti karikaturalne modifikacije predmodernih pravnih normi, začinjene klasičnim basnama iz slavenske mitologije i uglavnom nedomišljenim novovjekim ideološkim konstrukcijama. Iznova su se tada na OGZ i njegove postulate okomili i autori koje se moglo smatrati ozbiljnima i koji su imali sasvim drugačije pobude od *ideologa seljakovanja* (ali su se, razumljivo, i oni za promicanje vlastitih koncepcija koristili tada dominantnom ideološkom kulisom).

Među takvima su bili i pripadnici raznih struja unutar hrvatskoga katoličkog pokreta. Tipičan je primjer Milana Ivšića (1887.—1972.), svećenika, ekonomista i sociologa, profesora na Ekonomsko-komercijalnoj visokoj školi, a jedno vrijeme i na Pravnom te Poljoprivredno-šumarskom i Veterinarskom fakultetu u Zagrebu. Žustro se zalažući za donošenje posebnoga *Seljačkog zakonika*, Ivšić, koji se je nakon Drugoga svjetskog rata našao na zubu komunističkih vlasti, u mnogim je svojim radovima upravo OGZ-u predbacio odgovornost za ono što je on smatrao teškim moralnim, gospodarskim i uopće društvenim stanjem hrvatskoga naroda u međuratnom razdoblju. Tako je, primjerice, u knjizi *Seljačka politika: društveni život na selu*, što ju je 1937. objavilo Društvo sv. Jeronima, opširno razglabao o blagodatima zadružnoga života i zajedničke imovine, pa se retorički upitao: »... Ako se danas tužimo na nemire u seljačkoj obitelji i na neposlušnost i rođene djece rođenom ocu i majci, moramo se dobro zamisliti, *nijesu li tome neredu i neposlušnosti krivci upravo sami pisani propisi Građanskog zakonika* (ist. u izv.) Osiguranjem naime jednakog ili barem nužnog dijela očinstva svoj djeci zakonodavac je zaštićivao upravo neposlušnu djecu kao i one, koji su u želji za samoživstvom već zarana ostavili očinski seljački dom. Zaštićivanjem jednakog dijela baštine i izbjeglim članovima seljačke obitelji zakonodavac je oštećivao upravo one članove, koji su ostali na domu kao sveti čuvari obiteljske imovine...«.

Iste ili slične teze ponavljao je Ivšić — a s njim i neki drugi autori — i u doba Nezavisne Države Hrvatske, napose u prve dvije godine njezina postojanja. No, Odbor za pravne i bogoštovne poslove Hrvatskoga državnog sabora, na čelu s dr. Mirkom Košutićem i dr. Vinkom Kriškovićem, nije pokazivao prevelike volje da se građanski zakonik, ta — kako se Košutić izrazio, »hrbtenjača svega pravnoga poredka u državi« — previše odmakne od svojih tradicionalnih uzora. Zato je *Osnova građanskog zakona za Nezavisnu Državu Hrvatsku*, dovršena iznim-

nom žustrinom već 1943. godine, u velikoj mjeri slijedila OGZ, iako je platila danak ratnim odredbama, preuzimajući restrikcije iz tzv. rasnoga zakonodavstva. Slomom države i ona je ostala mrtvim slovom na papiru. Ratni pobjednik radikalno je raskinuo sa svim vrijednostima građanskog društva, pa su se *revolucionarni* i *narodni sudovi* ravnali interesima *Revolucije* i tzv. revolucionarnom pravdom, a ne zakonom. U desetljećima nakon rata ipak su paragrafi OGZ-a primjenjivani kao pravna pravila, pravni izvor najnižega ranga.

*

A ako je u banskoj Hrvatskoj tijekom posljednjih sedam desetljeća postojanja habsburške carevine recepcija OGZ-a bila tako mučna i ako je taj zakonik još desetljećima nakon uvođenja, sve do Drugoga svjetskog rata, izazivao prijepore i sumnjičenja, kako li je tek moralo biti u Bosni i Hercegovini krajem 19. stoljeća?

Jer, sve do austro-ugarske okupacije 1878. godine, u Bosni i Hercegovini se primjenjivalo otomansko («tursko») pravo triju kategorija: šerijatsko pravo, državno pravo turske države te partikularno bosansko-hercegovačko pravo. Središnje su otomanske vlasti, naime, njegujući posebnost BiH i shvaćajući da bi centralizacija carstva i njegova potpuna pravna unifikacija samo jačali centrifugalne tendencije koje su diktirali geopolitički položaj i povijesni razvitak te zemlje, donijele više propisa (naredaba i kanun-nama), koji su vrijedili samo u BiH, i kojima su dopunjavane prve dvije kategorije pravnih normi. Niz tih propisa bio je sastavljen na turskom jeziku, tiskan u malom broju primjeraka i u neslužbenim izdanjima, što je otežavalo njihovu primjenu u praksi. To vrijedi čak i za temeljni sustav šerijatskih građansko-pravnih normi, koji se sastoji od 1851 članka, organiziran u 16 knjiga objavljenih sukcesivno u drugoj polovici 19. stoljeća, što je preveden i skupno objelodanjen tek 1906. u Sarajevu pod naslovom *Medželle i ahkjami šerije (otomanski građanski zakon)*.

Sve to je i za austro-ugarsku upravu predstavljalo poseban izazov: uvođenje europskoga (austro-ugarskoga) zakonodavstva i poredka nije shvaćeno samo kao kulturna misija jedne zapadne sile — što u *mesijansko doba* stjecanja i razdiobe kolonija i nije bilo sasvim bez značenja — nego i demonstracija političke i kulturne moći, koja se odvijala pred budnim okom europskih velesila.

A kao što je bosansko-hercegovačko društvo zbog specifičnoga državno-pravnog položaja te zemlje i njezina višekonfesionalnog odnosno višenacionalnog sastava bilo iznimno složeno, tako je i stručna obrada recepcije austro-ugarskog prava predstavljala osjetljivu temu.

Možda je to razlog da se tom temom u dvosveščanoj spomenici bave dva članka: tuzlanskog odvjetnika dr. Ivu Pilara dopala je zadaća obraditi recepciju OGZ-a u Bosni i Hercegovini s posebnim osvrtom na prava što se tiču nekretнина («Entwicklungsgang der Rezeption des österreichischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches in Bosnien und der Herzegowina unter besonderer Be-

rücksichtigung des Immobilienrechtes», str. 703-726.), dok se općenito primjenom *OGZ-a* u BiH («Die Anwendung des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches in Bosnien und der Herzegowina», str. 727-752.) pozabavio dr. Michael Zobkow, privatni docent na zagrebačkom sveučilištu i tajnik zemaljske vlade u Sarajevu.

Iako bi bilo logično da je drugačije, Pilarov članak prethodi Zobkowljevu. Je li do toga došlo slučajno ili se uredništvo ravnalo kakvim svjesnim nakanama, nije sasvim jasno, jer zapravo Zobkow daje opću sliku recepcije *OGZ-a* u toj zemlji, oslanjajući se, poput Pilara, na temeljnu studiju pravosudnog sustava u BiH koju je 1889. godine pod naslovom »Das Justizwesen Bosnien und Herzegowina« u Beču po narudžbi zemaljske vlade objavio njezin savjetnik Eduard Eichler. Podsjećajući na to da su se središnje vlasti držale proglašenja koji je Franjo Josip I. uputio žiteljima BiH 28. srpnja 1878. godine i kojim im je obećao da se raniji propisi i običaji imaju primjenjivati sve dok se ne donesu novi, i da se u njih ne će dirati osim tamo gdje je nužno (ali i tamo tek postupno i nakon ozbiljna promišljanja), Zobkow ističe kako pravosudna stvarnost u BiH ni sada, 1911. godine, ne odudara previše od onoga što se može nazvati općenitom predodžbom, *communis opinio* bosansko-hercegovačke javnosti: u građanskim stvarima sudovi prvoga stupnja sude po zdravome razumu, okružni se ravnaju po *OGZ-u*, dok najviši zemaljski sud u Sarajevu još uvijek primjenjuje *Medzelle*.

Je li ta predodžba bila ispravna i je li ju Zobkow valjano ocijenio, druga je stvar. No, ona svakako ilustrira na koji se način bosansko-hercegovačku pravnu stvarnost prosuđivalo i u samoj zemlji, a i iz (srednjo)europske perspektive. Jer, iako *OGZ-a* nije nikad protegnut na BiH proglasom vlasti odnosno dvorskim patentom (kao što je to bio slučaj s drugim zemljama), nego se 1879. počeo faktično primjenjivati, on je već tada formalno postao primarnim izvorom građanskog prava, dok je *Medzelle* ostao tek supsidijarnim.

Međutim, stvarni je život nametao polaganiji razvitak i specifičnu kombinaciju građanskopravnih normi i pravila. Školovani su pravnici upozoravali kako se time stvara stanje pravne nesigurnosti, koje je u prvom razdoblju objektivno i postojalo. U kasnijoj fazi, napose nakon aneksije (1908.), prilike su se popravile, o čemu jasno svjedoče podatci o ekspeditivnosti sudova i o razmjerno malom broju priziva na sudske odluke. Tih standarda, kojih smo se dotaknuli u članku o Pilarovoj odvjetničkoj djelatnosti u Tuzli, ne bi se posramili ni sudovi u današnje, internetsko doba.

Zato je veći problem predstavljala činjenica da je *OGZ* u ondašnjoj Bosni i Hercegovini mogao doživjeti samo djelomičnu primjenu. Primjenjivale su se — a i to s iznimkama i modifikacijama — samo njegove obveznopravne norme, dok je bračno i obiteljsko pravo zadržalo skoro isključivu konfesionalnu narav. Složene društveno-političke prilike silile su vlasti da u modernizaciji i unifikaciji na području nasljednoga i stvarnog prava idu vrlo polaganim i opreznim kora-

cima, jer pre naglo zadiranje u agrarno pitanje i u odnose veleposjednika i kmetova nije u BiH značilo samo postizanje minimalne socijalne pravde niti tek napuštanje kolektivnoga u korist individualnog vlasništva, nego je za sobom povlačilo brojne konfesionalno-političke posljedice.

No, dok je Zobkow hladnim, profesorskim stilom konstatirao razlike koje postoje između bosansko-hercegovačkoga i austrijskog prava, napominjući da u BiH nema jasne razlike između vlasništva i posjeda, da tamo nekretnine nemaju isti pravni položaj, nego spadaju u pet različitih kategorija, pa uz puno pravo vlasništva nad mulkovnim nekretninama (potpuno vlasništvo, *das vollständige Eigentum*) postoji i nepotpuno, mirijsko vlasništvo (*das unvollständige Eigentum*), da su pojmovi zastare i dosjelosti nerazvijeni i bitno različiti od onih u europskoj pravnoj tradiciji, da su i obveznopravne norme pretrpjele modifikacije itd., Pilar je u svome tekstu, dijelom otvoreno, a dijelom prikriveno upozorio na političke i društvene razloge tako polagane recepcije *OGZ*-a, što, prema njegovu mišljenju, ima negativne posljedice, a trebalo bi ih otkloniti žustrijim mjerama iz Beča.

Iako je potpisan kao pravni praktičar, Pilar, dakle, i tu nastupa kao sociolog i politički analitičar koji se nikad ne zadovoljava pukim opisom teorijskih problema, nego odmah i izravno cilja na njihove društvene-političke posljedice.

Najavu središnjih vlasti iz 1878. da će se u BiH primjenjivati u prvom redu »zemaljski propisi i običaji«, i da će se samo u slučaju njihove nedostatnosti ili neprimjenljivosti oprezno posegnuti za analognom primjenom »zakona koji su na snazi u austro-ugarskoj monarhiji« (*«die in der österreichisch-ungarischen Monarchie stehenden Gesetze»*), Pilar već u uvodnom dijelu članka proglašava manjkavom i pogrešnom. On smatra da je, s jedne strane, bilo neoportuno na snazi ostaviti otomansko zakonodavstvo, a s druge strane, još otvorenije kritizira model kojim se ono ima zamijeniti. Jer, pita se on, koje je to zakonodavstvo što vrijedi u Monarhiji? Naime, kaže on, »Austro-ugarska monarhija je tvorevina koja se sastoji od dvije države koje međusobno teže samostalnosti te predstavljaju posve odvojena pravna područja i imaju vlastito privatnopravno zakonodavstvo, ali nemaju zajedničke privatnopravne propise. Čega bi se onda bosanski sudac trebao držati i za kojim bi zakonima imao posegnuti?«

Na doktrinarnoj razini to pitanje nije riješeno, ističe Pilar, ali ga zato rješava praksa: *OGZ* je jedini kodificirani zakonik građanskoga prava, pa je time u prednosti pred mađarskim građanskopravnim normama od kojih Pilar zazire, kao i od mađarske politike uopće. No, od same činjenice da je *OGZ* kodificiran, još važnija je okolnost da ga u BiH primjenjuju novoimenovani sudci i pravosudni dužnosnici koji su većinom »austrijski Slaveni ili oni iz Hrvatske-Slavonije, koji svi potječu iz područja u kojima je austrijski opći građanski zakonik u primjeni, pa su taj propis već upili.«

Iako on, očito svjesno, ne govori o Hrvatima i Hrvatskoj, nego o sudcima koji dolaze iz Hrvatske-Slavonije, opet do izražaja dolazi Pilarovo uvjerenje da širenje austrijskoga zakonodavstva u BiH znači čvršće privezivanje te zemlje uza Zapad, odnosno — uz Hrvatsku. Zato je kritičan što se taj proces odvija sporo i previše oprezno, i što u toj tromosti postoji računica vladajućih krugova. Nije problem samo u političkim razlozima motiviranom oprezu središnjih vlasti, koje su godinama čak i službeno davale »najstroži napatuk« (»die strengste Weisung«), da je u sudskim odlukama zabranjeno ne samo citirati, nego čak i spominjati paragrafe *OGZ*-a, pa su se stvari u tom pogledu promijenile tek nakon donošenja *Zakona o zemljišnim knjigama* (1884.), budući da je taj zakon zahtijevao sidrenje na jasnoj materijalnoj pravnoj podlozi.

Niz važnih razloga te spore primjene *OGZ*-a počiva drugdje. Jer, primjećuje Pilar, drugačije shvaćanje vlasništva u bosansko-hercegovačkom pravu omogućilo je državi da sva ona zemljišta za koja ne postoji jasni pravni naslov, jednostavno proglasi državnima, što se napose primjenjivalo u slučaju podržavljenja šuma. Kad se tomu doda da je sav promet vlasništva podvrgnut odobrenjima državnih tijela, i da se za ta odobrenja plaćaju visoke pristojbe, pa još i to da postojeće pravo omogućuje državi da se lako domogne ošasne imovine, tj. one koja ostane iza ostavitelja bez nasljednika u vrlo bliskome srodstvu, onda je bjelodano zašto zemaljske bosansko-hercegovačke vlasti imaju snažan interes da se *OGZ* i prateće austrijsko zakonodavstvo što sporije efektivno protegnu na okupirane zemlje. Vlasti od toga imaju jasnu i opipljivu korist.

Zato se pravni razvitak u BiH, prema Pilaru, usmjerava protiv zapadnoeuropskih vrijednosti koje *OGZ* simbolizira, što rezultira i pravnom nesigurnošću i drugim negativnim društvenim pojavama. A pritom se, naglašava on, ni bosansko-hercegovački muslimani ne vesele takvome stanju niti čeznu za opstankom otomanskoga pravnog poredka, nego zagovaraju snažniju neposrednu intervenciju bečkoga dvora. Formulu rješenja, smatra Pilar, treba tražiti otprilike u smjeru za koji se založila i bosansko-hercegovačka odvjetnička komora 1909. godine: u pravnom se smislu što tješnje naslanjati na susjedne zemlje Monarhije. To je put kojim se ima kretati BiH: put zapadnoeuropskoga pravnoga i kulturnog razvitka (»die westeuropäische Rechts- und Kulturentwicklung«), koji ona, ako Bog dade (»so Gott will«), nikad više ne smije napustiti.

I ovdje je, dakle, Pilar u naizgled uskostručnu, pravničku raspravu pokušao ukomponirati vlastite političke zamisli, što će obilježiti i sav njegov budući intelektualni rad. Te se misli ovdje ocrtavaju tek u mutnim obrisima, ali jasno pokazuju da su bitni elementi njegove političke vizije već definirani: geopolitički je položaj odredio sudbinu Bosne i Hercegovine, a činjenica da se ta zemlja našla u državnom pravnom okviru jedne srednjoeuropske velesile prigoda je koju valja iskoristiti kako bi se ona čvršće i s još više spona privezala uza Zapad odnosno — uz Hrvatsku.

Drugim riječima, Pilarov prilog nema samo značaj stručnoga, pravnog članka, nego ilustrira i njegova politička gledišta. A je li za njegovo uvrštenje u *Spomenicu* možda zaslužan i Pilarov punac Adalbert pl. Shek Vugrovečki (1851.—1933.), koji je već 1883. počeo raditi u bosansko-hercegovačkom pravosuđu, od 1896. do 1907. bio predsjednik senata Vrhovnog suda, a 1907. bio imenovan šefom Odjeljenja za pravosuđe Zemaljske vlade u Sarajevu, nemoguće je znati. No, sasvim je sigurno kako ta činjenica Pilaru nije odnemogla, a vrlo vjerojatno je da je njegov prilog u spomenici u povodu stote obljetnice OGZ-a bio važan događaj u njegovu životu, možda i ulaznica u bečke odnosno austrijske intelektualne krugove.

Napokon, zanimljivo je da se nakladnik *Spomenice* i kasnije pojavljuje u njegovu životu: upravo je Manz'sche k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung sedam godina kasnije objavila središnje Pilarovo djelo — *Južnoslavensko pitanje*. Lako je zamisliti da su već 1911. uspostavljene veze između tuzlanskog odvjetnika i uglednoga bečkog nakladnika, a u tom kontekstu još zanimljivijom postaje neobična sudbina Pilarova djela, o kojemu nakladnik — kako je to zabilježio pok. Srećko Lipovčan — ima neobično mršave podatke.

Očito je da bi proučavanje nakladničke djelatnosti Manz'sche k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung moglo baciti još malo svjetla na nejasne epizode iz Pilarova života. Među tim izdanjima nalazi se, recimo, i komparativna studija o bosansko-hercegovačkome, hrvatskom, austrijskom i ugarskom trgovačkom pravu, koju je 1913. objavio dr. Josef Schön, tajnik okružnoga suda u Banjoj Luci (*Das bosnisch-herzegowinische, österreichische, ungarische und kroatische Handelsrecht in ihren Verschiedenheiten. Ein vergleichender und ergänzender Kommentar zum Handelsgesetze für Bosnien und die Herzegowina*). I Schönova studija — čiji autor u popisu literature ne propušta navesti i Pilarovu raspravu iz *Spomenice* — sugerira da je naklada Manz pokazivala poseban interes za hrvatske i bosansko-hercegovačke teme. Teško da je to bilo slučajno, i da je pritom imala samo komercijalne motive.

A spomenimo na koncu kako je usporedni prikaz zakonodavnog razvitka na području trgovačkog prava u BiH i u banskoj Hrvatskoj (jer se u Dalmaciji i dalje primjenjivao francuski Trgovački zakonik!) pokazivao da se sličnosti pravnih porredaka tih zemalja povećavaju, a uzajamne veze jačaju. Jedino što je, kako je 1912. primijetio osječki odvjetnik dr. Vilim Winter, uspoređujući trgovačkopravne propise u banskoj Hrvatskoj i u BiH, prijevod austrijskoga Trgovačkog zakona za bansku Hrvatsku »gotovo ropski prožet germanizmima i tudjom sintaksom«, što u BiH nije slučaj. No, upravno-političko i zakonodavno zbližavanje Trojednice i BiH bilo je početak jednog razvitka koji je Pilara — i ne samo njega — nesumnjivo sokolio i utjecao na njegove političke koncepcije...

• Tomislav Jonjić